

Kazak Türklerinin destanlarında geçiş dönemlerine bağlı inanış ve uygulamalar*

The beliefs and practices in the epics of the Kazakh Turks during the transition periods

Gönderim Tarihi / Received : 20.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 03.06.2021

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.900325>

Özlem ÖZDEMİR¹

ÖZ: İnsan hayatı, doğum öncesi dönemden ölüme kadar devam eden bir değişim ve gelişim sürecidir. Bu süreçte bireyin önceki konumundan farklı bir konuma geçtiği eşik niteliğindeki önemli alt süreçler yer alır. “Geçiş dönemi” olarak bilinen bu aşamaların en önemlileri doğum, evlenme ve ölümdür. Geçiş dönemlerinde bireyin yeni konumunu toplum nezdinde netleştirmek, onu bu yeni konumdan dolayı kutlamak ve maruz kalabileceği çeşitli olumsuz etkilerden korumak gibi işlevleri olan tören ya da kutlamalar gerçekleştirilir. Bu törenlerde doğaötesi ya da kutsal unsurlarla ilişkilendirilen sembol niteliğindeki çeşitli pratikler uygulanır. Birey ve toplum inançla desteklenen bu pratiklerin yardımıyla yeni aşamayı içselleştirir ve sorunsuz şekilde yaşamına devam eder.

Geçiş dönemlerinde uygulanan pratikler, var oldukları toplumun ortak kültür birikiminden ve mitolojik inanışlarından izler taşır. Geçiş dönemi pratikleri toplum içerisinde yalnızca gündelik hayatta uygulanmakla kalmamış, kültür aktarıcısı niteliğinde olan sözlü ve yazılı kültür ürünlerine de yansımıştır. Milletin ortak belleğindeki kültür unsurlarının en yoğun şekilde yansıdığı edebiyat ürünlerinden olan destanlar, geçiş dönemlerine dair anlatımlar da barındırır. Türk dünyası destanları arasında nitelik ve nicelik bakımından önemli bir yeri olan Kazak sahası destanları, eski Türk kültürünü günümüze aktaran sözlü edebiyat ürünleridir. Bu çalışmada Kazak Türklerinin destanlarında yer alan geçiş dönemlerine bağlı inanış, gelenek ve uygulamalar derlenerek bunların kültür altyapısı ile destan kahramanlarına olan katkısı ortaya konulmuştur. Çalışmada “doğum”, “evlenme” ve “ölüm” başlıkları altında yapılan bu incelemenin sonucunda, Kazak Türkleri arasında konuyla ilgili geçmişten günümüze kadar sürdürülen pratik ve uygulamaların destanlarda sıkça yer aldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bunların Türk mitolojik düşünce sisteminden beslendiği, ancak bir kısmının ritüel işlevini yitirerek gelenek bağlamında uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destan, Kazak destanları, Mitoloji, Geçiş dönemleri.

* Bu makale, yazarın “Kazak Türklerinin Destanlarında Mitolojik Unsurlar” adlı doktora tezindeki konuyla ilgili verilerin makale formuna uygun olarak gözden geçirilmesiyle oluşturulmuştur.

¹ Dr., drozleozdmr@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0617-9799>

ABSTRACT: Human life is a process of change and development that continues from the prenatal term to the death of the individuals. There are notable sub-processes as thresholds where the individual moves from her/his previous position to a different position. These are called “transition periods” and the most important of these stages are birth, marriage, and death. During the transition periods, ceremonies or celebrations that have functions such as clarifying the new position of the individual in the eyes of the society, celebrating her/him due to this new position, and protecting him from various negative effects she/he may be exposed to, are performed. Various symbolic practices associated with supernatural or sacred elements are practised in these ceremonies. Individuals and society internalize the new stage with the help of these practices supported by belief and continue their lives smoothly.

The practices applied in transitional periods bear traces of the common cultural accumulation and mythological beliefs of the society in which they exist. Transitional practices were not only applied in daily life in society but also reflected in oral and written literature products that were cultural transmitters. Epics, in which the cultural elements in the common memory of the nation are reflected most intensely, also contain narratives about the transition periods. Kazakh epics, which have an important place among the Turkish world epics in terms of quality and quantity, are oral literature products that transfer the old Turkish culture to the present. In this study, the beliefs, traditions, and practices related to the transitional periods of the Kazakh Turks were compiled and their cultural background and contribution to the heroes of the epic were revealed. Conducted under the titles of “birth”, “marriage”, and “death”, the study shows that the Kazak Epics often portrays the practices of Kazakh Turks from past to present. In addition, it was concluded that these were nourished by the Turkish mythological thought system, but some of them lost their ritual function and were applied within the context of tradition.

Keywords: Epic, Kazakh epics, Mythology, Transition periods.

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The purpose of this work is to examine the reflections of the transition period beliefs, practices, and traditions related to birth, marriage, and death in the Turkish epics of Kazakhstan. The article is based on the data derived from the author's doctoral dissertation named "Mythological Elements in the Epics of Kazakh Turks." The previous literature indicates that many studies which feature the beliefs and practices of the transition periods have been conducted in Turkey. Some of these studies have examined the traditional ceremonies and beliefs related to the transition periods of the folk community in a particular area or region. Some of them have dealt with the subject with a comprehensive perspective based on the general Turkish World while others have examined the change and/or transformation of a particular ceremony or practice from the past to the present. Yet, a comprehensive examination of the previous literature on the topic ascertains that contrary to the general picture, the scientific studies that deal with the reflections of the transition periods in oral literature are quite limited. Therefore, the main subject of this study is how and how often the transition period rituals and ceremonies, which include examples of the beliefs, customs, and traditions of Kazakh Turks, take place in the epics of Kazakhstan and what are the effects of Turkish mythological beliefs on these rituals and ceremonies.

Methodology

The main concern of this article is the examination of the beliefs, rituals, and ceremonies of the transition periods in the epics of Kazakh Turks. Depending on the subject of the article, first, the texts of the Kazakh epics were determined and compiled. Equivalent and similar texts of the epics in question were also included in the analysis. The beliefs of the transition period in these texts and the rituals and ceremonies applied in these periods have been determined. Then, books, articles, theses, and papers in the national and international literature on transitional periods were compiled and examined. At this point, the roots of the transition periods in Turkish mythology are also mentioned. In this context, the examples discussed are interpreted in detail under the headings of "birth", "marriage", and "death". In all these studies, folklore theories and methods such as Mythological Theory and Myth-Ritualist Theory were used whenever necessary.

Findings and discussion

Considering the sources and data examined in the article, it has been found that there are many beliefs and ceremonies that can be gathered under the

titles of birth, marriage, and death belonging to the transition periods in the epics of Kazakh Turks. It has been observed that these elements are heavily involved in the motifs of childlessness starting before birth, the craving of the pregnant woman, the celebrations during and after birth, and the naming ceremony/name party motifs related to birth. It has been noticed that traditional ceremonies such as seeking help from the elders with religious and mythological identities, benefiting from traditional healing practices, offering sacrifices, organizing gatherings and celebrations, and gift-giving were carried out during these stages, starting from pre-pregnancy and continuing until the child reaches a certain age. It has also been observed that a series of ceremonies and rituals are applied, starting from the point of choosing a spouse, which is the first stage of the marriage event, continuing with the dowry, wedding party processes, and continuing until the first night of the marriage. It is clear that especially mythological beliefs guide the person in the choice of spouse and in the following stages. Regarding death, various beliefs and rituals have been encountered, ranging from events and situations that herald death to ceremonies and events held for the dead at the time of death and afterward. As can be understood from these ceremonies and practices, death is perceived by Kazakh Turks as a threshold, the beginning of another life, rather than an end. In all these beliefs and ceremonies, it has been observed that animals such as horses, which have a role in the traditional culture and mythological beliefs of Kazakh Turks, and the colors and numbers that are important in mythological memory, take on different roles.

Conclusions

As a result of the study, it was revealed that the beliefs and rituals of the transition periods, which are a product of collective memory for Kazakh Turks, frequently take place in epics, which are the products of oral culture. These constitute vital time periods in the plot and in the life process of epic heroes. The ceremonies and rituals performed during these processes are cultural products that have been filtered from the collective memory of the Turkish world in general and the Kazakh Turks in particular. The transition periods in the epics contain not only the cultural accumulation of the epic period but also the belief elements of the mythological period. Another result of this study is that the transition period practices in Kazakh epics, which have the characteristics of archaic epics, contain more detailed and more intense mythological elements. Considering the importance of oral culture products in keeping the tradition alive and transferring it, it can be clearly said that keeping the transition period practices still alive today in epics makes a great contribution to the continuity of tradition and culture.

Giriş

Yaşam, insanın ana rahmine düştüğü andan ölüme kadar süren bir yolculuktan ibarettir. Ancak yolculuk süreci, en başından sonuna kadar tekdüze ilerlemez. Bu süreçte kişinin yaşamını önemli ölçüde değiştiren, onu erginleştiren ve böylece yaşam yolunda bir sonraki safhaya taşıyan çeşitli dönüm noktaları vardır. Birey bu dönemeçleri geçtikten sonra büyük ölçüde değişme kaydeder; eskisinden farklı bir konuma ulaşır. Kilometre taşı niteliğindeki bu önemli zaman dilimlerinin kişinin içinde yetiştiği toplumun yüzyıllar boyunca kolektif olarak ortaya koyduğu kültür unsurlarıyla şekillendirilmesi ve bunların bir gelenek haline getirilmesi, halk biliminde “geçiş dönemleri” olarak ifade edilen konu başlığını oluşturur.

Kazak Türklerinin destanlarında yer alan geçiş dönemlerine bağlı ritüel ve uygulamaları inceleyen bu çalışma, yazarın *Kazak Türklerinin Destanlarında Mitolojik Unsurlar* (Özdemir, 2020) adlı tezinden hareketle üretilmiştir. Tezde Kazak Türkleri arasında yaygın olarak icra edilen kırk yedi destan, kapsadığı mitolojik unsurlar bakımından ele alınmıştır. Bu makalede, söz konusu tezde incelenen destanlarda yer alan ve özü itibarıyla büyük bir kısmı mitolojik inanışlara dayanan geçiş dönemi inanış ve uygulamaları derlenerek değerlendirilmiştir. Bu bağlamda geçiş dönemleriyle ilgili genel bilgiler ortaya konulduktan sonra geçiş dönemi inanış ve uygulamaları destanlardaki örnekleriyle sıralanmış, bu örnekler Türk kültürü ve mitolojisi bakımından incelenmiştir.

Geçiş dönemi uygulamalarının köken olarak mitolojik inanışların yaygın olduğu arkaik döneme dayandığını söylemek mümkündür. Arkaik dönemde insan, kötülük, felaket ve şiddetin doğaüstü bir etki olduğuna inanır. Bu etkilerin doğal olayların bir sonucu olabileceğini henüz idrak edememiştir. Hastalık, bedensel kusurlar ve ölümün doğaüstü güçler tarafından uygulanan şiddet gösterisi olduğunu düşünür. İnsan, kendisine uygulanan bu şiddeti, gerçekleştirdiği zıt bir şiddet gösterisiyle uzaklaştırmaya çalışır. Yaşamı boyunca ölmek için öldürmeye mecbur kalan insan, doğaüstü güçlerden gelen şiddete karşı da şiddet uygular. (Han, 2017: 25). Ya da doğaüstü güçlere çeşitli hediyeler sunar. Böylece kurban, saç gibi geçiş dönemi uygulamalarının ilk örnekleri meydana gelir.

Geçiş dönemi tören ve ritüelleri esas olarak bireyin durumunda ve yaşamdaki konumunda bir değişikliğe yol açması bakımından ilk bakışta kişi merkezli olarak düşünülebilir (Honko, 2009: 207). Ancak bu tören ve uygulamaların bireyin yanında toplumun tamamını da ilgilendirdiğini söylemek daha uygundur (Yeşil, 2014b: 130-131). Çünkü geçiş dönemi uygulamaları, halkın geçmiş devirlerden getirdiği kültür unsurları, kolektif bilinç ve güncel kültürel yapıyla karşılıklı bir etkileşim içerisinde. Bu dönemde gerçekleştirilen tören-

ler ve törenlerde uygulanan pratikler, sürece katkısı olan herkes üzerinde bir yaptırım gücüne sahiptir. Bu yönüyle geçiş dönemi tören ve uygulamalarının birey, toplum ve mistik/metafizik güçler arasında üçlü bir sözleşme, yazısız anlaşma gibi algılandığı söylenebilir. Geçiş dönemlerinde gerçekleştirilen törenlerle, bu dönemi yaşayan birey ve toplum arasında bir anlaşma kurulur. Toplum, bireye artık yeni konumunun gerektirdiği şekilde davranır. Bunun yanında geçiş dönemi törenlerine katılıp pratikleri uygulamakla geleneğin yeniden üretilip şekillendirilmesine ve nesiller arasında aktararak devam ettirilmesine katkıda bulunur. Hatta bu tören ve uygulamalar aracılığıyla birey, toplum ve mistik/metafizik güçler arasında da bir anlaşma kurulduğu söylenebilir. Mitolojik inanışların yoğun olduğu devirlerde daha geçerli olan bu düşünceye göre, geçiş dönemini yaşayan bireyin yeni konumu hem topluma hem de mistik/metafizik güçlere açıkça bildirilir ve artık bu konumdan dolayı bu güçlerin ona gereken şekilde davranılması beklenir. Örneğin doğum öncesi çocuksuzluk dönemi yaşayan bir bireyin kurban kesme vb. uygulamaları gerçekleştirmekteki amacı buna sebep olan olumsuz etkilerden kurtulmaktır. Bu uygulamadan sonra olumsuz etkisi olduğuna inanılan gücün ortadan kalkması umulur. Ya da bireyin ölümünden sonraki ağıt yakma, aş verme gibi uygulamaların, ruhun bedeninden ve yaşarken bulunduğu mekândan kolayca ayrılması ve uçmağa rahatça ulaşması için olduğu söylenebilir. Bu uygulamalar gerçekleştirildikten sonra ruh üzerinde olumsuz etkisi olan güçlerin ruh üzerinden uzaklaşması beklenir. Beklenen şekilde davranması gereken yalnızca karşı taraf değildir. Süreci yaşayan kişi de bu pratiğin uygulanmasından itibaren yeni konumuna uygun davranmalıdır.

Geçiş dönemleri, üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlar, doğum, evlenme ve ölümdür.¹ Dünya üzerindeki toplumların hemen hepsinde bu üç temel geçiş dönemi kalıplaşmış çeşitli tören ve uygulamalara sahne olur. Türk kültüründe ve inanışlarında bu üç geçiş dönemi insan hayatının iki farklı evresi arasındaki bir eşik olarak kabul edilir (Yeşil, 2014a: 39). Kişinin bir konumdan farklı bir konuma geçtiğine inanılan bu geçiş evrelerinin hepsinin kendi kategorisinde kümelenen farklı tören ve uygulamalar yüzyıllar boyunca gerçekleştirilmiştir. Bunlar yalnızca gündelik hayatta uygulanmakla kalmamış, milletin sözlü halk kültürü ürünlerinde de kendine yer bulmuştur.

Türk dünyasında sözlü geleneğin en eski ürünlerinden olan destanlar, üretildiği ve icra edildiği toplumun töre, tören, gelenek ve kültür değerlerini bünyesinde barındırır. Bu bakımdan destanlar, yalnızca milletin tarihiyle ilgili bir bilgi kaynağı olmaktan öte, gelenek, inanış ve bunlar etrafında şekillenen

¹ Bu üç önemli aşamanın dışında, yaşamın farklı dönemlerinde gerçekleşen askerlik, hac gibi geçiş dönemi ve bunlarla ilgili uygulamalar da vardır. Ancak bu geçiş dönemleri ile bunlar etrafında şekillenen uygulamalar, cinsiyet, toplum, kültür ve zaman bazında sınırlı insan gruplarına hitap eder.

uygulamalar konusunda doğrudan bilgi edinilebilecek bir kültür ortamı olarak düşünülmelidir. Kazak Türklerinin destanları da Türk dünyası destanları arasında köklü geçmişi ve zengin içeriği ile yerini almıştır. Bu destanlarda da doğal olarak Kazak Türklerinin gelenekleriyle şekillenen geçiş dönemi inanış ve uygulamalarına dair örnekler rastlanır.

Doğum

Doğum, yaşamının başlangıcı ve dünyaya atılan ilk adımdır. Kazak Türklerinin destanlarında doğum evresiyle ilgili geçiş dönemi inanış ve uygulamalar kahramanın henüz ana rahmine düşmeden önce başlar. Kahramanın ana-babasının geçirdiği çocuksuzluk dönemindeki uygulamaları, aşırma, doğum anı, doğum kutlamaları ve ad verme toyundaki uygulamalar takip eder.

Doğum öncesi dönemin destanlara yansımaları çoğunlukla çocuksuzluk motifiyle gerçekleşir. Türk dünyası destanlarının önemli bir unsuru olan çocuksuzluk motifi, Kazak Türklerinin destanlarının çoğunda vardır. Er Begzat, Karkabat, Koblandı Batır, Kozı Körpeş Bayan Suluv, Kubıkul, Munlık-Zarlık, Şora Batır, Alpamış, Er Sayın, Kırım'ın Kırk Batırı, Akbiykeş-Karabala, Er Kosay ve Köroğlu destanları çocuksuzluk motifi içeren destanlardandır.

Çocuksuzluk Kazak Türklerinin destanlarında istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkar. Destanlarda çocuğu olmayanlar bu durumdan dolayı oldukça kaygılanarak Allah'a yalvarır. Bu durum, çocuğun Türk milleti için öneminin bir yansımasıdır. Zira Türk boyları için çocuk, soyun devamı olarak algılanır ve birey öldükten sonra da bu dünyada adının ve varlığının yaşatılmasını sağlama rolünü üstlenir. Çocuk, yaşı ilerleyen ebeveynin koruyucusu, kollayıcısı olma vazifesini yerine getirir. Bu sebeple çocuk sahibi olabilmek, yalnızca kişisel değil, aynı zamanda toplumsal bir beklentidir. Bu beklentiyi karşılayamayan, çocuksuz kimseler toplum içerisinde hoş karşılanmaz. Dışlanır ve toplum tarafından baskıya maruz kalır. Destanlarda da bunun örneklerini görmek mümkündür. Kahramanın anne-babasına, kahraman doğmadan önce yaşadıkları çocuksuzluk döneminde çevresindekiler tarafından psikolojik şiddet uygulanır. Kozı Körpeş-Bayan Suluv destanında Türkmen boyuna mensup Sarıbay ve Karabay adlı beyler yıllarca çocuk sahibi olamaz. İkisi de bu sebeple insanlar tarafından dışlanıp hor görülür ve yaşadıkları yerden uzağa göç eder (Kuanışbayev, 2000: 15-16). Er Sayın destanında ilerleyen yaşına rağmen çocuğu olmayan Bozmunay adlı bey, halkı ve emrindeki kişiler tarafından aşağılanır. Evladı olmadığı için sahipsiz, güçsüz olarak görülür. Bu sebeple emrindekiler onun mallarına göz diker (Mutlu, 1999: 15-16). Aynı durum Kırım'ın Kırk Batırı'nda da karşımıza çıkar. Destanın Kızırbayulı Koblandı başlıklı bölümünde seksen yaşındaki Kızırbay'ın çocuğu olmaz. Bu durum

çevresindekiler tarafından kötüye kullanılır. Evladı olmayan Kıdırbay sahip-siz ve kimsesiz olarak algılanır. Hayvanlarının ve diğer birikimlerinin kolayca ele geçirilebileceği düşünülür (Türkmen ve Arıkan, 2007: 744).

Destanlarda bir evlat sahibi olamamak toplum tarafından oldukça yadırganan bir durumdur. Çocuğu olmayanlar “zürriyetsiz, çocuksuz, kuru baş, tek baş” anlamına gelen “kuv bas” tabiriyle nitelenir. Bu ifade, kişinin çocuk sahibi olamamasından dolayı eksik, yarım olarak algılandığına dair üstü kapalı bir aşağılama ifadesidir. Köroğlu destanının Köroğlu Bozayhan anlatmasında Bozayhan adlı bey oldukça yaşlanmasına rağmen evlat sahibi olamaz. Halkı, bir evladı olmamasından dolayı onunla “Özin kuv bas, balan yok” (Arıkan, 2007a: 568) diyerek alay eder. Kubikul destanında Kök Edil boyuna mensup yetmiş yaşındaki Veli Han’ın hiç çocuğu olmamıştır. Bu sebeple halkı ona saygı duymaz olur. Halk arasında “kuv bas han” (Arıkan, 2007b: 38) olarak namı yayılır. Şora Batır destanında Kulkanıs’la evli olan Narikbay’ın yıllarca çocuğu olmaz. Sosyal ortamlarda dışlanan Narikbay, Alibiy tarafından “ulsız, kızsız kuv bas” (Kallımcı, 2010: 42) olarak tanımlanır. Alpamış destanında Baybörü Bey’in çocuğu olmaz. Çok zengin olan bey, öldükten sonra bu malların miras kalabileceği bir evladının olmadığını düşünerek üzülür. Çevresindekiler bu sebeple “kuv bas” (Üçüncü, 2006: 73-74) diyerek onunla alay eder.

Türk dünyasında gelenek içerisinde çocuğu olmayan kişiler çeşitli yöntemlere başvurur. Bu yöntemler, olağanüstü güçlerden yararlanma ve büyü niteliğindeki bazı işlemler ile akıl ve bilimsel gerçekliğe dayanan ‘ilaç’ ve ‘onarım’ şeklindeki işlemler (Boratav, 1994: 144) olmak üzere iki grupta incelenebilir. Çocuk sahibi olabilmek için olağanüstü güçlerden yararlanma yöntemi özellikle sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmadığı dönemde sıkça uygulanmıştır. Bu uygulamalara günümüzde de Türk dünyasının kimi bölgelerinde rastlanır. Buna göre çocuğu olmayanlar, evliya ve yatırları ziyaret ederek adak adar. Bu evliyanın kerametiyle yaratıcıdan çocuk sahibi olabilmeyi diler. Ermişlerin çocuksuz kişilere döl sağlayabileceği düşüncesiyle bu mekânlarda namaz kılınır, bez ya da çaput bağlama gibi yöntemlere başvurulur (Yeşil, 2014a: 69). Gelecekte uygulanan bu yöntemlerden evliya kabirlerini ziyaret ederek onlardan medet dileme Kazak Türklerinin destanlarında da sıkça gözlemlenir. Koblandı Batır destanında çok zengin bir bey olan Toktarbay’ın yıllarca çocuğu olmaz. Toktarbay çocuk hasretiyle yollara düşer ve evliyalara, pirlere ziyaret eder. Ardından çocuk sahibi olur (Adilbekova, 1999: 177).

Kazak Türklerinin destanlarında özellikle Baba Tükte Şaşı Aziz adlı evliya, kahramanların evlat sahibi olmayı umarak medet diledikleri ulu şahsiyet olarak destanlarda yer alır. Kırım’ın Kırk Batır’ında bu kutlu şahıs, oğlu olmayanlara oğul, kızı olmayanlara kız veren bir kuvvet olarak tanımlanır (Türkmen

ve Arıkan, 2007: 260). Alpamış destanında çocuğu olmayan Baybörü, eline bir sopa alıp yıllarca dolaşarak evliyaları ziyaret eder. Onlardan medet dileyerek bir evlat sahibi olabilmeyi ister. Baba Tükti Şaştı Aziz'in kabrinde gecelediği sırada evliyadan bir oğul bir kız müjdesi alır (Üçüncü, 2006: 76). Şora Batır destanında Narıkbay, çocuğu olmadığı için toplum tarafından dışlanınca hanımı Kulkanıs'la birlikte evliyaları dolaşmaya başlar. İhtiyar karı-koca Baba Tükti evliyanın medet vermesi sonucu bir oğlan çocuk sahibi olur (Kallimci, 2010: 49-51). Kubıkul destanında Veli Han bir evlat dilemek maksadıyla uzun zaman yürür ve Baba Tükti adlı evliyanın mekânına varır. Burada dua ederek uyur ve rüyasında ondan bir çocuk müjdesi alır. Veli Han, hayvanlarının hepsini kurban edip çokça sadaka dağıtmasından sonra bir evlat sahibi olacaktır (Arıkan, 2007b: 50-52). Kırım'ın Kırk Batırı destanında kırk yaşını doldurmasına rağmen çocuk sahibi olamayan Tana'ya çevresindeki beyler Baba Tükti Şaştı Aziz'in kabrini ziyaret ederek ondan medet dilemesini tavsiye eder (Türkmen ve Arıkan, 2007: 584).

Aşerme, kadınların gebelik sürecinde bazı gıdaları aşırı istemesi ya da bazı gıdalardan tiksilmesi (Yeşil, 2014a: 73) anlamına gelir. Geçiş dönemi inanışlarına göre aşerme, bebeğin cinsiyetini ya da yaşamının ilerleyen dönemlerindeki mizacını daha ana rahmindeyken haber veren bir belirtidir.

Türk boylarının destanlarında kahramanın doğumuyla ilgili anlatılarda aşerme motifi sıkça işlenir. Çünkü bu motif, daha doğmamış kahramanın yiğitliği konusunda bir ön haberci işlevi görür. Kazakistan sahası Türk destanlarında gebe kadının aşermesinin yoğun olması, doğacak bebeğin kuvvet ve cesurluk bakımından diğer insanlardan farklı birisi olacağına bir göndermedir. Bebek bekleyen kadın bu dönemde önce uzunca bir süre hiçbir şey yiyemez, yediklerini kusup sarılık olur (Kallimci, 2010: 54). Kubıkul destanında Kubıkul'a hamile olan Kanış, tam on iki ay boyunca aşerer. Hiçbir şey yiyemeyerek zayıflar (Arıkan, 2007b: 54).

Destan kahramanının gelecekte güçlü ve cesur olacağı henüz ana rahmindeyken annesinin aşerdiği maddelerden tahmin edilebilir. Kazak Türklerinin destanlarında kahramanların doğum sürecinde hamile anneleri aslan ve kaplan kalbine, yılan başına ve taşa aşerer. Kadınların aşerdiği maddeler, bunların mitolojik anlam alt yapısını da akla getirir. Kadının bu dönemde günlük hayatta tüketilmeyen aslan, yılan gibi yırtıcı ve tehlikeli hayvanların çeşitli organlarına aşermesi, bu hayvanların Türk mitolojisinde ifade ettiği anlamlar göz önüne alındığında doğacak bebeğin ileride güçlü, korkusuz ve bilge bir yiğit olacağını işaretleri olarak yorumlanabilir. Koblandı Batır destanında Koblandı'nın karısı Karlıga, hamileyken hiçbir şey yiyemez. Kadının canı yalnızca aslan kalbi ve ciğeri çeker. Karlıga, aslanın kalbini ve ciğerini yiyip iliğini

emince büyük bir haz alır. Ardından da “aslan yürekli Bökenbay”ı doğurur (Adilbekova, 1999: 357). Şora Batır destanında Kulkanus’ın aşermesi kocasının avladığı aslan’ın kalbini pişirip yemesiyle geçer (Kallımcı, 2010: 54). Kırım’ın Kırk Batırı destanında Kıdırbay’ın eşi Akaruv, aşerme sürecinde hiçbir şey yiyemez. Kadın, aratıp buldurduğu bir yılanın başını koparıp öylece yer ve bunun üzerine aşermesi sonlanır (Türkmen ve Arıkan, 2007: 752). Kubukul destanında Kanuş’ın aşermesi Kökşetav’da bulduğu bir elmas taşı çiğnemesiyle geçer. Taşı yiyen kadın kilo alır, güzelleşir ve güçlenir (Arıkan, 2007b: 54).

Kazak Türklerinin destanlarında kahramanın doğumu çoğunlukla zor gerçekleşir. Doğum sırasında gebe kadın büyük acı çeker. Doğuma çok sayıda kadın, eşlik ederek doğumun sorunsuz şekilde atlatılmasına yardımcı olur. Söz gelimi Koblandı Batır destanında Kurtka’nın doğumuna kırk bir kadın yardımcı olur. Kadınlar zor gerçekleşen doğum için Kurtka’yı cesaretlendirir (Adilbekova, 1999: 322).

Destanlarda nazar inancının bir yansıması olarak yeni doğan bebeğin başka insanlar tarafından görülmesinin uygun olmayacağı düşüncesi hâkimdir. Koblandı Batır destanında Koblandı’nın hanımı Karlığa bir oğlan doğurunca bebek, doğumu yaptıran Kurtka tarafından korumaya alınır. Doğuma eşlik eden diğer kadınlardan başlarını bir başka yöne çevirmeleri istenerek bebeği görmemeleri sağlanır (Adilbekova, 1999: 361). Bu uygulama, Türk kültüründeki doğum yapan kadının ve dünyaya gelen bebeğin savunmasız olarak düşünülüp kırk gün boyunca ziyaretçi kabul etmemesi gerektiği inancıyla ilişkilendirilebilir.

Kazak Türklerinin destanlarında çocuk sahibi olabilmek amacıyla gerçekleştirilen pratiklerin yanı sıra doğum esnasında ve sonraki süreçte gerçekleştirilen pratiklerde de mitolojik unsurlar yer alır. Doğum, üreme sürecinin en zorlu aşamasıdır. Türk sözlü anlatılarının çoğunda olduğu gibi Kazak Türklerinin destanlarında da kahramanın doğumunun oldukça zor olduğu gözlemlenir. Gebe olan kadın bu aşamada çok büyük acı çeker. Mitolojik inanışlara göre hem doğum yapan kadın hem de doğan bebek, bu aşamada oldukça savunmasızdır ve albastı ya da kötü ruhların saldırısına açıktır (İnan, 2013: 169; Örnek, 2000b: 106, 146). Anne ile bebeği kötü ruhların olumsuz etkilerinden korumak ve yeni doğan bebeğin doğumunu kutlamak amacıyla toy düzenlenir. Bu toylarda kurbanlar kesilir, halk doyurulur, misafirlere çeşitli hediyeler dağıtılır ve at yarışları düzenlenir.

Destanlarda doğan çocuğa ad verme işi de genellikle toyda gerçekleştirilir. Koblandı Batır destanında Koblandı ve Kurtka evlendikten dokuz ay sonra Kurtka bir oğlan doğurur. Koblandı çocuğun adını koymak amacıyla toy düzenler. Halkın katılımıyla gerçekleşen bu toyda ileri gelen beyler çocuğun adını Bökenbay koyar (Adilbekova, 1999: 321). Bu toy Koblandı’nın küçük oğlu

doğduktan sonra da düzenlenir. Er Sayın destanında Bozmunay Bey, oğlunun doğumunu kutlamak üzere toy düzenleyerek sayısız hediye dağıtır. Bu sırada toya çıkıp gelen dişleri dökülmüş bir ihtiyar, çocuğun adının Batır Sayın olmasını söyler (Mutlu, 1999: 25). Er Kosay destanında Bökşe ihtiyarlık çağında iken hanımı bir oğlan doğurur. Bökşe, doğumu kutlamak için toy verip at yarışı düzenler ve çocuğun adını Kosay koyar (Mutlu, 1999: 25).

Kimi destanlarda çocuğun adı henüz doğmadan önce, ana-babasını evlatla müjdeleyen bir kutlu şahsiyet tarafından verilir. Ancak yine de çocuğun doğumundan sonra ad verme toyu düzenlenir. Kubikul destanında Veli Han'ın oğlu doğduktan sonra toy düzenlenir. Bu toyda halka hediyeler dağıtılır. Ad koyma hediyesini almak isteyenler arasında tartışma çıkınca Veli Han, kendisini çocukla müjdeleyen Baba Tüküti Evliya'nın tavsiyesine uyarak çocuğun adını Kubikul koyar (Arıkan, 2007b: 50-52). Alpamış destanında da kahramanın adı, Baba Tüküti Şaştı Aziz tarafından verilir. Baba Tüküti Şaştı Aziz iki evlat müjdelediği Baybörü'ye çocukların adını Alpamış ve Karlıgaş koymasını söyler (Üçüncü, 2006: 76).

Ele alınan örneklerden hareketle Kazak Türklerinin doğumla ilgili geçiş dönemi inanış ve uygulamalarının destanlarda yoğun olarak işlendiği söylenebilir. Gebelik öncesinden başlayıp doğum sonrasına kadar devam eden bu süreçte çeşitli sağaltma pratiklerine başvurma, uluların kabrini ziyaret etme, kanlı ve kansız kurban sunma, toy ve kutlamalar düzenleme, halka hediyeler dağıtma gibi geleneksel tören ve uygulamalara destan anlatımlarında sıkça başvurulmuştur.

Evlenme

Türk kültüründe aile, toplumun temel sosyal birliği olarak algılanır. Millet olma bilincinin gelişmesi ve sağlam bir toplum inşa edilmesi, aile birliğinin sağlam olmasıyla ilgilidir. Aile birliğinin sınırları ve kuralları olan bir birlik-telik oluşu, henüz ailenin kurulma aşaması olan evlenme süreciyle başlar. Bu sürecin başından sonuna kadar gelenekler ve kalıplaşmış uygulamalar hem gelin-damat hem akrabalar hem de sürece dâhil olan davetliler tarafından icra edilir. Kazak Türkleri için evlenme sürecinde gerçekleştirilen pek çok uygulamaya destanlardaki anlatımlarda da rastlanır. Destanlarda kahramanın eş seçimi sürecinden başlayarak evliliğin tam anlamıyla gerçekleştiği sayılan evliliğin ilk gecesine kadar devam eden bir dizi tören gerçekleştirilir.

Destanlarda kahramanlar, evlenme sürecinde eş seçimini farklı şekillerde gerçekleştirir. Bunlar, beşik kertmesi olarak evlenme, evlenilecek kişinin rüyada görülmesi yoluyla evlenme, yarışa katılıp galip gelerek evlenme, uzun bir arayış ve yolculuktan sonra eş adayını bularak evlenme ve babanın ya da bir büyüğün seçtiği eşle evlenmedir.

İki çocuğun uygun yaşa gelince birbiriyle evlenmesinin henüz doğmadan ya da bebeklik/çocukluk çağlarında iken kararlaştırılması olan beşik kertmesi, Türk kültüründe özellikle geçmiş dönemlerde karşılaşılan evlenme şekillerindedir. Kazak Türkleri arasında “Bel Kuda” olarak bilinen ve oldukça eski devirlere dayanan bu gelenek (Nauanova, 2020: 136) çoğunlukla, eşleri aynı anda hamile olan iki arkadaşın doğacak çocukların birinin erkek diğersinin kız olması durumunda birbirlerine dünür olmaya söz vermeleri şeklinde uygulanır. Bu çocuklar henüz küçük yaşlardan itibaren birbirine bağlı yetiştirilir ve uygun zaman gelince başlık parası ödenmeden evlendirilir (Erqalieva ve Şakuzadauli, 2000: 260). Kozı Körpeş-Bayan Suluv destanında bu durumun bir örneğine rastlamak mümkündür. Destanda çocuksuz olan Sarıbay ile Karabay, bir av sırasında tanışıp dost olur. Ardından eşlerinin birer evlat doğurması halinde doğan çocukları vakti geldiğinde birbirleriyle evlendireceklerine ve bu evlilik için herhangi bir mal talep etmeyeceklerine dair sözleşir (Kuanşbayev, 2000: 16).

Destanlarda yer alan bir diğer evlenme şekli ise evlenilecek kişinin rüyada görülmesi sonucu evlenmedir. Kubıkul ve Bozcigit destanlarında evlenilecek kişinin önceden rüyada görüldüğüne dair anlatımlar mevcuttur. Kubıkul destanında Kubıkul, evleneceği kızı henüz yedi yaşında iken rüyasında görür (Arıkan, 2007b: 70). Bozcigit destanında Bozcigit evleneceği han kızını iki yıl üst üste rüyasında görür. Bu rüyadan sonra kızı aramaya karar verir (Aça, 2002: 275-280).

Yarıştta galip gelerek evlenme ise eş seçiminin bir başka yoludur. Genellikle evlenecek olan kızın babası tarafından düzenlenen bir yarışta galip gelen kişinin kızla evlenmeye hak kazanması şeklinde gerçekleşen bu evlenme şekli Dotan Batır destanında yer alır. Destanda Şintemir Han, bir yarış düzenleyerek kızını galip gelen kişiyle evlendireceğini bildirir (Arıkan, 2007b: 290). Köroğlu destanının Kıyssa Gavazhan anlatmasında da Kokıy Han, kızı Juldıyay’ı evlendirmek amacıyla yarış düzenler. Gavazhan bu yarışta kazanır (Arıkan, 2007a: 672). Koblandı Batır destanında ise Köktüm Aymak Han, kızı Kurtka’yı evlendirmek amacıyla nişancılık yarışını düzenler. Koblandı, bu yarışta galip gelerek Kurtka ile evlenir (Adilbekova, 1999: 179).

Kimi destanlarda evlenmek isteyen kişi kendisine uygun eşi bulabilmek için çokça yol kat ederek farklı yerleri dolaşır. Uzun bir arayıştan sonra aradığı eşi bulur. Kız Jibek destanında Tölegen, kendine layık olan kızı bulup evlenebilmek için yola çıkar ve çok uzun bir yol gider (Arıkan ve Düysebayeva, 2012: 20).

Ebeveynler ya da bir başka büyük tarafından seçilen eşle evlenme de destanlarda rastlanılan bir evlenme yoludur. Er Töstik destanında Ernazar, dokuz oğlu için uygun olan eşleri kendisi seçer (Aça, 2002a: 109).

Toplu evlilik destanlarda yer alan evlilik türlerinden biridir. Toplu evlilik, çok eşlilikten farklı bir evlilik türüdür. Bir kişinin birden çok kişiyle evlenmesini ifade eden çok eşlilikten farklı olarak toplu evlilik, birden çok kişinin aynı anda evlenmesine dayanır. Türk kültürünün çok eski dönemlerinde örnekleri bulunur. Bu sebeple bu tür evlilik motifinin işlendiği destanların, tek ya da çok eşliliği işleyen evlilik türlerinin bulunduğu destanlara göre zamandizini bakımından daha eski olduğu söylenebilir (Konuratbayev'den akt. İbrayev, 1998: 79). Buna göre Dotan Batır destanında yer alan evlilik motifi, toplu evliliğe örnek verilebilir. Destanda Dotan, çok ıssız bir yerde yaşadıkları için evlene-meyen seksen kardeşten biridir. Evlenecek eş bulabilmek umuduyla kardeşle-riyle birlikte yola çıkar (Arıkan, 2007b: 222). Tehlikelerle karşılaşp düşmanla mücadele ederek kardeşleri ve kendisi için uygun olan eşleri bulur. Destanın sonunda seksen kardeş de toplu olarak evlenir.

Er Töstik destanında da benzer bir evlilik şekli vardır. Destanda Töstik'in ba-bası Ernazar, dokuz oğluna aynı evden dokuz kız almak ister. Zor da olsa, oğullarıyla evlenecek dokuz kız kardeşi bulur ve onlara dünür olur (Aça, 2002: 109). Destanlarda yer alan toplu evliliğe dair bu örnekler, eski çağlarda fazla-sıyla önemli olan ailece hareket etme alışkanlığı, ailenin birliği ve bu birlikten doğan gücü ortaya koyması bakımından da dikkat çeker.

Kazakistan sahası Türk destanlarında evlilikle ilgili dikkat çeken bir başka nokta da doğaüstü varlıklarla evliliğdir. Bu evlilik şekli Türk dünyası sözlü anlatı türlerinin pek çoğunda ortak bir motiftir. Anlatı kahramanının insandan ziyade bir başka dünyayla (genellikle gökle) ilişkili bir doğaüstü varlıkla ev-lenmesi motifile kahramanın yüceltilmesi ve sıradan insanlardan daha yük-sek vasıfları olduğu izleniminin sağlanması amaçlanır. İncelenen destanlardan Köroğlu destanının farklı anlatmaları ile Er Töstik, Kulamergergen-Joyamergergen ve Kırım'ın Kırk Batırında bu tür evlilik motifi yer alır. Köroğlu destanının Hıykayat Körugli anlatmasında Köroğlu Kafdağı padişahının kızı Ağajünis peri, Hindistan'dan gelen Miskal peri ve İranbağ'dan gelen Gülnar peri ile ev-lenir (Arıkan, 2007a: 342). Kıyssa Gavazhan anlatmasında Köroğlu'nun evlat-lığı olan Gavazhan'ın, Kafdağı'ndaki Ahmer padişahının kızı olan Kunduzay peri ile evlendiği bildirilir (Arıkan, 2007b: 680). Kırım'ın Kırk Batır destanının Anşıbay Batır bölümünde Anşıbay'ın yanına gelen kuğu kılığına girmiş bir peri kızları onunla evlenmek istediklerini söyler (Türkmen ve Arıkan, 2007: 24). Periler dışındaki doğaüstü varlıklarla evlilik de destanlarda benzer bir şe-kilde karşımıza çıkar. Er Töstik destanında Töstik, yer altı padişahı Cılan Bapı Han'ın istediklerini yerine getirince padişah kızını Töstik'e verir (Aça, 2002: 122). Arkaik unsurların yoğun olarak yer aldığı Kulamergergen-Joyamergergen destanında ise Joyamergergen, yer altı padişahı Yılanbek'in kızı Künsuluv ile kırk gün süren bir düğünün ardından evlenir (Arıkan, 2007b: 384).

Kazak Türklerinin evlenme geleneklerinde, evlenilmesi uygun olmayan kişiler belirlidir. Kazak geleneklerine göre yedi göbek akrabayla, mensup olunan kabileden biriyle evlenmek uygun değildir (Akifoğlu, 2019: 117). Bu durum destanların genelinde de hâkimdir. Destan kahramanlarının neredeyse tamamı evlenecekleri kişiyi farklı ailelerden ya da boylardan, uzakta yaşayan ve tanımadıkları kimselerden seçer. Akraba evliliği destanlarda pek rastlanmayan bir durumdur.

Casav olarak adlandırılan (Çetindağ, 2007: 255; Akifoğlu, 2019: 126) çeyiz, Kazak Türklerinin geleneklerinde evlenme sürecinin önemli bir kısmını teşkil eder. Yeni evlenen çiftin ihtiyaçlarının karşılanması için gereken eşyalar çeyizin içeriğini oluşturur. Kazak Türklerinin geleneklerine göre kıza verilecek çeyiz ak otağ, at için koşum takımları, gümüş ya da altın eyer, at başlığı, at için özel hazırlanmış örtüler, çeşitli yatak takımları ve mutfak eşyaları ile kıyafetlerden müteşekkildir (Akifoğlu, 2019: 126-127). Çeyiz, destanlarda yer alan evlenme motifinde önemli bir yere sahiptir. Buna göre çeyiz, evlenen kızın ailesi tarafından hazırlanır. Destanlardaki anlatımlarda çeyiz için kıza ailesi tarafından verilen eşyaların niteliği ve değeri, toplumun kültürünü ve kızın ailesinin toplum içindeki statüsünü ortaya koyar. Destanlarda evlenen kıza çeyiz olarak babası tarafından ak otağ, altın; at, deve gibi hayvanlar, zırh vb. savaş gereçlerinin yanında kırk kız ya da hizmetçi de verilir. Çeyizler çoğunlukla sandık içerisinde, at ya da deveyle damadın evine gönderilir.

Kazak Türklerinin günümüze kadar devam edegelen geleneklerinde ve bu geleneklerin örneklerinin bulunduğu destanlarda, evlenen kıza çeyiz olarak at ya da at binerken kullanılan malzeme ve araç-gereçlerin verilmesi, atın Kazak kültüründeki öneminin bir yansımasıdır. Kız Jibek destanında Sırlıbay, Sansızbay'la evlenen kızı Jibek'e seksen deve yükü çeşitli eşya ile birlikte doksan yorga atı da çeyiz olarak verir (Arıkan ve Düysebayeva, 2012: 234).

Ak otağ, sembolik anlam ifade eden bir çeyiz gereçidir. Evlenen gençler ilk gecelerini kıza çeyiz olarak verilen ak otağda geçirir. İffetli ve sadık kadınların evlendikten sonraki konağı bu ak otağdır. Evlenirken kızın babası tarafından kıza hediye edilen ak otağ, bekâret belgesi niteliğindedir ve evlenen kızın iffetli olduğunu ortaya koyar. Koblandı Batır destanında Köktüm Aymak Han, kızı Kurtka'yı Koblandı'yla evlendireceği zaman ona altın ve gümüşle bezenmiş bir ak otağ hediye eder (Adilbekova, 1999: 184). Kambar Batır destanında da Azimbay, evlenen kızı için çevresi gümüşten, çatısı altından sekiz katlı ak otağ diktirir (Türkmen ve Arıkan, 2011: 227).

Kıza verilen çeyiz, kızını evlendiren ailenin sosyal statüsünü yansıtır. Destanlarda toplumun üst tabakasından olan güçlü ailelerin kızlarına çeyiz olarak maddi değeri yüksek eşyalar, altın ya da hizmetçiler verdiği görülür. Kambar

Batır destanında Kambar ile Nazım'ın düğünü, adeta zenginliğin sergilendiği bir şölen havasında geçer. Nazım'a babası çeyiz olarak at nalı büyüklüğünde yüz elli altın verir (Türkmen ve Arıkan, 2011: 228). Bozaman destanında Burahan, Bozaman'la evlenen kızı Akbilek'e kırk deve yükü çeyiz verir (Bayram, 2010: 2000). Koblandı Batır destanında Kurtka Koblandı ile evlenirken Kurtka'nın babası Köktüm Aymak Han kırk deve yükü hazinenin yanında kırk erkek ile kırk kadın hizmetçiyi de çeyiz olarak verir (Adilbekova, 1999: 183). Padişahın Oğlu Abdimalik destanında Abdimalik'in evlendiği kızın babası, çeyiz olarak kırk deve ve eşek çeyizle birlikte kırk kız ve erkek hizmetçiyi de kızına verir (Bashenova, 2007: 127). Destanda çeyiz konusu doğüstü örneklerle de karşımıza çıkar. Koblandı Batır destanında kızını Koblandı ile evlendiren Köktüm Aymak Han, kızına çeyiz verirken damadına da çeyiz olarak bir bulut hediye eder. Bu bulut sahibini yazın güneşten kışın ise rüzgârdan korur. Yaklaşan düşmana karşı sahibini uyarır (Adilbekova, 1999: 183).

Evlenecek olan kız, çeyiz olarak alacağı şeyleri seçmekte özgürdür. Ailesinin sahip olduğu hayvan sürüsünden ya da eşyalardan dilediğini kendisi için talep edebilir. Er Töstik destanında Kencekey, Töstik ile evleneceği zaman babasından yılının en kıymetli atı olan Şalkuyruk'ı, ak sırmalı zırhı ve boz dişi deveyi ister. Şalkuyruk at destanda yılının bereketi ve kutu olarak tasvir edilir. Boz dişi deve ise sürüdeki develerin başıdır. Kencekey'in babası bu değerli atı ve deveyi çeyiz olarak vermek konusunda gönülsüz olsa da kızının ısrarına dayanamaz (Aça, 2002: 109).

Evlilikle ilgili geçiş dönemi uygulamalarının önemli bir kısmını oluşturan düğün toyu, Kazak Türkleri arasında törenin düzenlendiği aşamadan bitişine kadar sürdürülen bir dizi uygulama ihtiva eder. Kazak Türklerinin destanlarında düğün toylarında hayvanlar kesilip aş verilmesi, düğüne gelen halka hediyeler dağıtılması, jar-jar gibi gelenekli şiirlerin söylenmesi, at yarışı, ok atma gibi yarışlar düzenlenmesi, saçı saçılması vb. uygulamalar sıkça dillendirilir.

Kazak Türkleri arasında düğün töreni özellikle ozanların ve yetenekli kişilerin şiirlerini ve müziğini icra ettiği eğlence ortamıdır. Düğün, genellikle "toy bastar" adı verilen düğün toyunu başlatma niteliğindeki şiirle başlar. "Jar-jar" adındaki, düğünde kız ve erkeklerin farklı gruplara ayrılarak karşılıklı söylediği şiirlerle devam eder. Destanlarda da sevgililerin kavuştuğu anlarda ve düğün toylarında jar-jar söylenir. Nurgayşa destanında düğün toyları, şiir ve şarkı söylemede kabiliyetli kişilerin gelmesiyle başlar. Bu kişiler şiirleri ve güzel sesleriyle toyu neşelendirir (Karaca, 2009: 283-285). Bozcigit destanında Bozcigit ile han kızının kavuşup birbirine aşkını ilan ettiği an han kızı, kırk kız, Bozcigit ve dostu karşılıklı olarak jar-jar söylemeye başlar (Aça, 2002: 289-291).

Düğün toylarında ayrıca at yarıştırmak suretiyle eğlenilir. Er Tokımbet destanında ilden ile dolaşan Tokımbet, rast geldiği bir düğünde at yarıştırdığını görür. Yarışa katılarak galip gelir ve ödül kazanır (Ayan, 2015: 183). Avez Batır destanında da düğün toyu sırasında at yarışı düzenlenir (Ayan, 2015: 74).

Düğün toyları, destanlarda toyu düzenleyen ailenin zenginliğine ve sosyal statüsüne bağlı olacak sürelerde, örneğin yedi ya da kırk gün boyunca devam eder. Söz gelimi Kozı Körpeş-Bayan Suluv destanında Sasan Bey yedi gün sürecek bir düğün düzenler (Kuanışbayev, 2000: 78). Kırk gün süren düğün toyları destanlarda “otuz gün oyun, kırk gün düğün” şeklinde kalıplaşmış bir ifade ile sunulur. Burada kırk sayısı, gelenekli Türk anlatılarının pek çoğunda karşımıza çıkan, hazırlama ve tamamlama gibi işlemlere sahip olan mitolojik bir sayı (Durbilmez, 2017: 233-234) olma niteliğindedir. Düğün ve toyların kırk gün sürmesi geleneği Türk kültürünün çok eski dönemlerinden beri süregelen, hem Orta Asya hem de Anadolu dâhil olmak üzere Türklerin yaşadığı coğrafyalarda yaygın olan bir gelenektir (Radloff, 1956: 403; Ögel, 2014: 234). Bu gelenek Kazak Türklerinin destanlarında da yerini almıştır. Kambar Batır destanında oldukça zengin olan Azimbay’ın tek kızı Nazım’ın düğün toyu kırk gün sürer (Türkmen ve Arıkan, 2011: 287). Munlık-Zarlık destanında Kuralay ile Zarlık’ın düğün toyu “otuz gün oyun, kırk gün toyun” şeklinde devam eder (Özcan, 2011: 225). Koblandı Batır destanında Koblandı’nın iki evliliği için de otuz gün oyun kırk gün düğün düzenlenir (Adilbekova, 1999: 181, 315-316). Er Töstik destanında Ernazar Bey, dokuz oğlunu dokuz kız kardeşe evlendireceği zaman kızların yurdunda otuz gün oyun, kırk gün toy düzenler (Aça, 2002:109). Kız Jibek destanında Jibek, evleneceği zaman otuz gün oyun kırk gün toy düzenlenmesini ister (Arıkan ve Düysebayeva, 2012: 160). Aynı destanda Sansızbay Jibek’i alarak yurduna dönünce kırk gün toy düzenler (Arıkan ve Düysebayeva, 2012: 234). Köroğlu destanının Kıyssa Gavazhan anlatmasında Gavazhan ile Zeynepgül’ün düğünü kırk gün sürer (Arıkan, 2007a: 702). Kulamergergen-Joyamergergen destanında Yılanbek, kızı Künsuluv’u Joyamergergen ile evlendirir ve kırk gün süren bir toy düzenler (Arıkan, 2007b: 384).

Düğün törenlerinde yengelik özel bir öneme sahiptir. Yengeler, destanlarda evlenen kıza düğün sırasında eşlik edip ona çeşitli konularda yardımcı olan kadınlardır. Yengelerin sayısı çoğunlukla kırktır. Kırk kız ya da kırk kadın, gelinin geçmişten beri yoldaşı olan kadınlardan oluşacağı gibi, sadece düğün toyu sırasında görevlendirilmiş kişilerden de oluşabilir. Köroğlu destanının Kıyssa Gavazhan anlatmasında Gavazhan ile evlenen Juldızay’a düğün sırasında kırk kız eşlik eder (Arıkan, 2007a: 668). Kırk kız, eğlenceyi organize ederek gelini ve damadı gözler. Bu kişiler, geline ettikleri hizmet ve yardımın karşılığı olarak damat tarafından “yengelik hakkı” ile ödüllendirilir. Örneğin Kız Jibek

destanında Tölegen ile Jibek evlenirken düğün boyunca gelinin yanında olup onu damada götüren kırk kadının her birine yengelik hakkı olarak Tölegen tarafından birer külçe altın hediye edilir (Arıkan ve Düysebayeva, 2012: 86).

Düğün toyunda yalnızca yengeler hediyelerden nasiplenmez. Düğüne davetli olan halk, çeşitli hediyelerle sevindirilir. Türk kültüründe çok eski dönemlerden beri süregelen saç uygulamasının örneklerine de destanlarda rastlanır. Koblandı Batır destanında düğüne gelen halka hediyeler dağıtıldığı ve saç sağıldığı söylenir (Adilbekova, 1999: 316).

Kazak Türklerinin destanlarında yeni evlilerin ilk gecelerine dair anlatımlar kısıtlıdır. Evlenen çiftler ilk gecelerini gelinin ak otağında geçirir. Örneğin Koblandı Batır (Adilbekova, 1999: 184) ve Kız Jibek (Arıkan ve Düysebayeva, 2012: 101) destanlarında yeni evlilerin ilk gecelerini ak otağda geçirdiklerine dair anlatımlar vardır.

Destanlarda yer alan bu örnekler Kazak Türklerinin geleneklerinde evlenme ile ilgili çok farklı inanış ve ritüellerin olduğunu ve bunların mitolojik kaynaktan beslendiğini göstermektedir. Buna göre evlenme süreci, eş seçiminden düğün töreninin günler sonrasına kadar süren bir dizi seremoniden oluşur. Evlenme sürecindeki geleneksel uygulamalarda yalnızca evlenen bireylerin rolü yoktur. Bunlar törene katılan topluluk tarafından kolektif şekilde yürütülmektedir.

Ölüm

Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Kazak Türkleri için de ölüm, ilâhi güçlerin şiddet gösterisi olarak kabul edilir. Halk arasında korkulan ve istenmeyen bir olay olması, ölümün ne zaman gerçekleşeceğini tahmin etme isteğini doğurmuştur. Bu sebeple insanın gerçekleştirdiği kimi olayların, başına gelen hadiselerin ya da doğada gerçekleşen bazı olayların ölümün habercisi olduğu düşünülmüştür. Türk halk inanışlarında evdeki eşyaların çatlaması, gıcırda-ması, ay ve güneş tutulması, yıldız kayması, şimşek çakması, bazı hayvanların ötme, uluma gibi ses çıkarması, anormal davranış sergilemesi gibi çoğaltılabilecek örnekler uğursuz sayılır ve ölümün habercisi olarak düşünülür (Örnek, 2000a: 209-210). Bazı olay veya durumların ölümün ön işareti olduğu algısı vardır. Kazak inanışlarında ölüm öncesiyle ilgili olarak ölümün yaklaştığının işareti olduğuna inanılan kimi belirtiler destanlarda da yer alır.

Halk arasında kişinin gördüğü bazı rüyalar ölümle ilişkilendirilir. Mistik güçler tarafından rüyalar aracılığıyla ölümün önceden bildirildiğine inanılır. Rüyada bir ağacın devrilmesi ya da sökülmesi, dişlerin dökülmesi, kutlu sayılan kişiler tarafından ölüm haberinin verilmesi ölümün yakında gerçekleşeceğinin

işareti olarak yorumlanır (Örnek, 2000a: 210). Sözlü kültür ürünlerinde karşılaşılan bu inanışın örneklerine Kazak Türklerinin destanlarında da rastlanır. Alankay Batır destanında Bayguttı, misafiri Alankay'ın evinden ayrılıp yurduna döndüğü gece kötü bir rüya görür (Bayram, 2010: 72). Alankay yurduna dönerken Tumanzor'un adamları tarafından esir alınır ve bir süre sonra Tumanzor tarafından öldürülür (Bayram, 2010: 134). Bazar Batır destanında Bazar'ın hanımı, Bazar düşmanlara yakalanmadan hemen önce bir rüya görür (Ayan, 2015: 134). Bazar'ı dikkatli olması için uyarsa da Bazar düşmandan kaçmayı gururuna yediremez. Bunun üzerine esir düşen Bazar, Rus askerleri tarafından öldürülür. Er Kosay destanında Er Bökşe'nin altı kardeşi Kalmuklar tarafından öldürülür. Bökşe, kardeşlerinin intikamını almak için yola çıkar. Sefer sırasında ölür. Bökşe'nin oğlu Kosay o günlerde bir rüya görür ve kötü bir durum olacağını düşünerek kaygılanır (Aça, 2002: 232). Destanda rüyanın içeriği hakkında bir bilgi verilmez. Ancak Kosay'ın bu rüyadan sonra kaygılanması ve ardından babasının ölüm haberini almasından hareketle rüyanın olumsuz içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

Kız Jibek destanında da ölümün işareti olan bir rüya motifine rastlanır. Tölegen, Jibek'le evlendikten bir süre sonra yurduna dönmek ister. Jibek'in o gün gördüğü rüyada Tölegen'in bindiği atı boştur. Önünde yanan kandil de biri tarafından söndürülür (Arıkan ve Düysebayeva, 2012: 108). Tölegen'in bir süre sonra yolda düşmanları tarafından öldürülmesi, rüyada kandilin sönmemesinin ve atın boş olmasının ölüm habercisi olduğunu gösterir. Koroğlu destanının Koroğlu Ravşanbek anlatmasında Ravşanbek'in gebe hanımı Akanay, rüyasında öleceğini ve mezarda doğum yapacağını görür (Arıkan, 2007a: 112). Bu rüya bire bir gerçekleşir. Burada ölüme rüyada simgesel unsurlarla işaret edilmesinden öte, ölüm haberinin açık bir şekilde verildiği gözlemlenmektedir. Destanın çeşitlenmesi olan Kıyssa Koroğlu'nda da benzer motifler mevcuttur (Arıkan, 2007a: 266).

Karkabat destanında rüyada geçen sembolik unsurlar ölümü önceden haber verir. İlerleyen yaşına rağmen çocuğu olmayan padişah Karkabat, bir gece rüyasında bir ağacın meyve verdiğini ancak meyveye ulaşmaya çalıştıkça ağacın gökyüzüne doğru yükseldiğini görür. Padişah meyveye ulaşamaz (Bashenova, 2007: 140-141). Bir süre sonra padişahın hanımı gebe kalır fakat Karkabat çocuğunu göremeden ölür. Karkabat'ın rüyasında meyveye ulaşamaması onun evladını göremeden öleceğine işaretidir. Dolayısıyla bu rüya da ölümü önceden haber veren bir rüyadır.

Gebe geyik öldürmek de ölüme sebep olan uğursuz bir davranıştır. Kozi Körpeş-Bayan Suluv destanında Sarıbay adlı bir bey, birlikte avlandığı Karabay'ın ısrarı üzerine gebe bir geyiği öldürür. Bu olaydan sonra ilahi olarak cezalandırılır. Aniden hastalanan Sarıbay oracıkta ölür (Kuanışbayev, 2000: 20).

Kazak Türklerinin destanlarında bir geçiş dönemi olan ölüm anı ve sonrasında ilgili olarak, ölüm haberinin yır/şiiir ile verilmesi, ölü aşı, at yarışı, ağıt yakma/joktav söyleme, ağıt sırasında yüz tırnaklama-saç yolma gibi yollarla bedene zarar verme gibi uygulamalar mevcuttur.

Destanlarda ölüme dair uygulamalardan biri de ölüm haberinin verilmesiyle ilgilidir. Ölüm haberi ölen kişinin yakınlarına şiiir söylenerek verilir. Kazak Türkleri arasında yaygın olan bu gelenek, çok eski dönemlerden itibaren uygulanagelmıştır. Bozcigit destanında Bozcigit'in ölümü anne-babasına jırçının jır söylemesiyle bildirilir. Bozcigit'in babası jırçının dillendirdiği şiiirin gidişatından oğlunun öldüğünü anlar (Aça, 2002: 327-329). Alankay Batır destanında da Alankay'ın ölümü, babası Molaksay'a Toğanas adlı jırav tarafından şiiirle haber verilir (Bayram, 2010: 138-142).

Kimi Türk boyları arasında doğum, evlenme ve ölüm insan yaşamında üç toy olarak düşünülür (Yeşil, 2014a: 250). Ölümün de tıpkı doğum ve evlilik gibi toy olarak düşünülmesi, dünyanın yegâne yaşam olmadığı, öldükten sonra da başka bir yaşam olduğu inanışının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Ölüm, son anlamına gelmez. Bundan öte bu dünya ile öteki dünya arasındaki eşik, yeni yaşama geçişte bir basamak olarak düşünülür. Ölen kişi bu dünyadan ayrılır, daha önce ölen ata ruhlarının yanına ruhen göç eder. Türk kültüründe yaygın olan bu anlayışın ölümlle ilgili törenlerin çok yönlü olmasına sebep olduğu söylenebilir. Kazak Türklerinin destanlarında ölen kişinin ardından aş verilmesi, gösterişli toylar düzenlenip atların yarıştıırılması (Aça, 1999: 28-29) bu düşüncenin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Sözelimi Kozı Körpeş-Bayan Suluv destanında Kozı'nın babası Sarıbay öldükten sonra, galip gelenin beş yüz aygırla ödüllendirildiği bir at yarışı düzenlenir (Kuanışbayev, 2000: 27).

Ölünün ruhu için aş vermek Türk kültüründe çok eski dönemlerden günümüze kadar süregelen bir uygulamadır. Ölen kişinin ardından verilen aşın, ruhun öteki dünyaya rahatça ulaşip huzura ermesini sağlayacağı düşünülür. Türk boylarının inanışlarında ölünün doyup kolayca ayrılmasını sağlamak amacıyla ölü evinde yağlı yemek pişirilmesi gerektiğine inanılır. Çünkü her ölü kendi ocağının başına gelecektir (Akt. Aliyev, 2020: 320). Ölü aşı için genellikle at, koyun ya da sığıır kurban edilir ve kurbandan elde edilen bu etle ölü aşı hazırlanır. Kazak Türklerinin destanlarında bir kahramanın ölümünden sonra çoğunlukla at kurban edildiği ve kesilen bu atların etyle aş hazırlandığı dikkat çeker. Ölü aşı için kesilen hayvanın çoğunlukla at olması, atın Kazak Türklerinin yaşadığı coğrafyada ve kültüründe yüzyıllardır en yaygın hayvan olmasının yanında, mitolojik anlam değerinden de kaynaklanmaktadır. Kazak Türklerinin geleneklerine göre töbel kısarak yani ak boz kısarak, Tanrı'nın ve ruhların en beğendiği kurbandır. Kişinin ölümünden sonra bu sebeple at kesi-

lerek yaratıcıya tazimde bulunulur (Gökyay, 2006: 1171; İnan, 2013: 101). Türk kültüründe kurban olarak sunulan atların öteki dünyada yaşamını sürdüreceği inancı hâkimdir (Küçükbasmacı, 2017: 216). Ayrıca inanışlara göre at, gök soylu bir hayvandır (Toyşanlı, 2020: 89) ve arınmış ruhlar at üstünde uçarak göğün katlarını dolaşarak cennete ulaşır (Kalafat, 2010: 187). Destanlarda bir kişinin ölümünden sonra verilen ölü aşında at kurban edilir (Özdemir, 2020: 592).

Kazak Türkleri arasında çok eski dönemlerden itibaren var olan bir geleneğe göre ölen kişinin ailesine hediye getirilmesi esastır. Başsağlığı hediyesi hükmünde olan bu hediye ne çeşit olduğu dahi kalıplaşmıştır. Buna göre ölen kişinin ailesine dokuz deve, at ya da kürkü ve dokuz tulum kımızla ölü çadırı hediye edilir (Tryjarski, 2012: 168). Bu gelenek destanlara da doğrudan yansır. Ayman-Şolpan destanında ölü aşı, varlıklı beylerin zenginliklerini sergilediği bir toy havasında geçer. Destanda Şömekeylerden bir kişi öldükten sonra ölü aşına halkın önde gelen zenginleri çağrılır. Gelen varlıklı kişiler çeşitli hediyeler getirerek zenginliklerini burada sergilemek ister. Örneğin Maman adlı bey dokuz deveye dokuz yayık yükletir. Masatı adı verilen kadife cinsi kumaştan yapılan kıymetli kilimleri develere örttürür. Beş yüz dişi deveyi sağdırır ve tüm bunları beraberinde götürerek ölü aşına katılır. Törene katılan kişiler altın evlerde ağırlanır (Ersöz, 2001: 51).

Kazak Türklerinde ölümün kötü sayılması ve ölüm sonrasının mutlak olarak bilinmezliği, ölüm ile ak, kara ve kızıl gibi renklerin özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. Bu renklerin ölümle özdeşleştirilmesinin sebepleri farklıdır. Bu renklere Türk mitolojik düşüncesinde olumlu anlamların yanında kimi olumsuz anlamlar da yüklenir. Kara, kötülük ve yas anlam altyapısı sebebiyle ölümlü temsil eder (Çoruhlu, 2011: 209). Ak renk, ölen kişinin temiz ve onurlu bir yaşam sürdükten sonra bu dünyadan ayrıldığı (Ünal, 2008: 109) anlamının yanında ruhun göç ettiği sonsuzluk âleminin simgesi olarak da düşünülebilir. Kızıl ise kötülük ve kanla olan anlam ilgisi itibarıyla ölümle bir tutulur. Kazak Türkleri ölümle ilgili geleneklerinin pek çoğunda bu renkleri, özellikle de kara rengi sembolik olarak kullanır. Ölü evi "karalı ev"dir. Bu adlandırma, Kazak Türklerinin yas âdetlerinden biri olan ölünün konulduğu çadıra kara bağlama ile ilgilidir. Kazak Türkleri, ölüm olayı gerçekleştikten sonra yaslı evin ya da ölünün bekletildiği çadırın başına, ucuna genellikle kara, bazen de ölen bir erkek ise beyaz bez ya da keçe takılan bir sırik diker. (İsmailov, 2002: 221; Ünal, 2008: 109; Tryjarski, 2012: 167; Yeşil, 2014a: 251). Kocası ölen kadın kara renkli giysiler giyer, başına kara örtü bağlar. Ölen kişinin kızı beyaz giyip kızıl börk takar. (İsmailov, 2002: 221). Destanlarda ölen kişinin ailesindeki kadınlar genellikle kara, kimi zaman da kızıl giyer. Alankay Batır destanında Alankay'ın ölüm haberini alan kız kardeşi Akkerbez, başına kara takar (Bayram, 2010: 146).

Köroğlu destanının Gavazhan anlatmasında Gavazhan'ın annesi, oğlunun darağacına götürüldüğü sırada ölüm emrini veren hana isyan eder. Eğer oğlu ölürse başına kara giyeceğini belirtir (Arıkan, 2007a: 486). Aynı destanın Türükmen Kasımhan anlatmasında Kasımhan'ın karısı Jamila, kocasının öldürüldüğünü öğrenince başına karalar bağlayıp ağıt yakar (Arıkan, 2007a: 800). Er Kosay destanında Kosay, babasının ölüm haberini annesine iletirken “kızıl kiy de kara sal” (Aça, 2002: 233) diyerek annesine kara çıkarıp kızıl giymesini söyler.

Kazak Türklerinin destanlarında ölen kişinin ardından ağıt yakma, aslında pek çok Türk boyunun ölüm sonrası matem törenlerinde gerçekleştirdiği ortak uygulamalardan biridir. Türk tarihinin çok eski dönemlerine kadar uzanan bu gelenek, duyulan üzüntüyü sözlü şekilde ifade etmeye dayanır. Ağıt, yalnızca ölü için duyulan üzüntünün bir ifadesi değildir. DLT'de “ağıt-” ifadesinin “çıkarmak, yükseltmek” (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 135) anlamını karşıladığı göz önüne alındığında, ağıtın ölen kişi hakkında güzel sözler söyleyip onun iyi yönlerini anmak suretiyle ruhunun bedeninden ayrılıp yükselmesini kolaylaştırmak ve böylece ruhunun huzura kavuşmasını sağlamak amacıyla da icra edildiği söylenebilir (Aydemir, 2013: 792-794). Ağıt, gelişigüzel söylenmez; belirli bir üslup ve tarzda dile getirilir ve genellikle nazım şeklindedir. Kazak Türkleri arasında *joktav* olarak adlandırılan bu şiirler çoğunlukla akınlar tarafından söylenir (Ergun, 2002: 50). Kazak destanlarında ölünün ardından ağıt söyleme geleneğinin izlerine rastlanır. Bozcigit destanında Bozcigit, düşmanı Ziytun tarafından öldürülür. Bozcigit'in sevgilisi Karaşas onun ardından jır jırlayarak ağıt yakar. Dörtlükler halinde söylenen bu ağıtta Karaşas, Bozcigit'e olan aşkını dile getirir ve Ziytun ile işbirliği yaparak sevgilisinin ölümüne sebep olan babasına isyan eder (Aça, 2002: 314-320). Bozcigit'in en yakın dostu da, ölümü üzerine Bozcigit'e ağıt yakar (Aça, 2002: 325- 326). Alankay Batır destanında Alankay'ın ölümünden sonra kız kardeşi Akkerbez halkın önünde *joktav* söyler (Bayram, 2010: 146-147). Alankay'ın jırav olan babası Molaksay da oğlu için *joktav* söyleyerek acısını dile getirir (Bayram, 2010: 149-151).

Köroğlu destanının Kazak Türkleri arasında anlatılan farklı çeşitlenmelerinde bu geleneğin yansımaları vardır. Köroğlu destanının Hıykayat Köroğlu anlatmasında Köroğlu, kendisinin ölümünden sonra eşlerinin ne şekilde *joktav* söylemeleri gerektiğini onlara uygulamalı şekilde gösterir. Evin bir tarafında ölü gibi yatmaya başlayan Köroğlu, eşlerinden kendisi için söyleyeceklerini dinlemek ister. Köroğlu'nun hanımları Ağajünis, Miskal ve Gülnar adlı periler sırayla onun ölümünden sonra nasıl *joktav* söyleyeceklerinin provasını yapar. Periler, Köroğlu'nun düşman karşısında gösterdiği yiğitlikleri ve savaşta ustalıklarını sıralar. Köroğlu'nun evladının olmayışına duydukları üzüntüyü dile getirir. Köroğlu *joktav* hakkında söylenenlerden memnun kalır ve

ölümünden sonra eşlerinin tam da bu şekilde ağıt söylemelerini ister (Arıkan, 2007a: 424-428). Destanda joktav söylemenin Köroğlu tarafından ölümden önce prova ettirilmesi, bu ritüele ne derece önem verildiğinin göstergesidir. Köroğlu destanının Türükmen Kasımhan anlatmasında Kasımhan Kalmuklar tarafından öldürülünce eşi JAMILA onun ardından başına kara bağlayarak ağıt yakıp şiirler söyler. Kasımhan'ın yiğitliklerini sıralayarak onun ne büyük bir bilge kahraman olduğunu dile getirir. Dul kalışına isyan eder (Arıkan, 2007a: 800-806). Kız Jibek destanında Jibek, nişanlısı Tölegen'in öldürülmesine çok üzülür. Büyük bir otağın içinde ağıt dillendirir ve Tölegen'in ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirir. Yaşadıklarından dolayı Allah'a sitem eder (Arıkan ve Düseybayeva, 2012: 172-174).

Kazak Türklerinin destanlarında ölüm sonrası derin bir üzüntü ve acı duyma-
nın göstergesi olarak ailedeki kadınların matem törenlerinde yüzlerini tırnakla-
ma ve yırtma gibi davranışlar sergilediğine rastlanır. Çin kaynaklarından alınan
bilgilere göre bu gelenek Türk boyları arasında oldukça eski dönemlere kadar
dayanmaktadır. Kazak Türkleri tarafından da sürdürülen bu gelenek, destanlar-
da varlığını gösterir. Er Sayın destanında Sayın, düşmanları tarafından vurulur.
Sayın'ın karısı Aybike kocasının vurularak öldürüldüğü haberini alınca elini
yüzünü yırtarak saçını yolar. Ağıt yakıp feryat eder (Mutlu, 1999: 56). Bozcigit
destanında da benzer bir duruma rastlanır. Bozcigit'in annesi oğlunun ölüm ha-
berini aldıktan sonra saçlarını yolar ve yüzünü yırtar (Aça, 2002: 332).

Sonuç

Kazak Türklerinin destanlarında yer alan geçiş ritüelleri ve uygulamalarının
incelendiği bu makalede, söz konusu destanlarda yer alan doğum, evlenme ve
ölümle ilgili örneklerden yola çıkılarak bunların gelenekteki yeri ortaya konul-
muştur. Geçiş dönemi uygulamaları çok eski dönemlerden günümüze kadar
dinamik bir süreç içerisinde ve Türk kültürüne ait pek çok unsurun tesiriyle
şekillenmiştir. Günlük yaşamda yalnızca bireyi değil, toplumu da ilgilendiren
bu uygulama ve törenlerin sözlü halk edebiyatı ürünlerinin örneklerinden olan
destanlara da bire bir yansıdığı açıkça görülmektedir. Türk dünyası destanları
içerisinde oldukça geniş yer tutan Kazak Türklerinin destanlarında doğum ön-
cesinden ölüm ve sonrasında süreci kadar yapılan geçiş dönemi uygulama
ve törenlerinin pek çoğu mitolojik boyutta bir anlam taşımaktadır. Destanlarda
genellikle destanın başkahramanı ve onun yakınları üzerinden ortaya konu-
lan bu uygulamalar, destanın yaratıldığı devrin kültürel özelliklerini, sosyal ve
dinî yaşantısını yansıtmaları bakımından da ayrıca önemlidir. Tüm bu örnekler-
den hareketle, küçük farklılıklarla birlikte, Türk kültürünün zengin birikiminin
Kazak Türklerinin destanlarına doğrudan aksettği söylenebilir.

Kaynakça

- Aça, M. (1999). Kazak ve Kırgız Türklerinde defin sonrası bazı uygulamalar ve aş verme (aş toyu). *Millî Folklor*, 43, 24-33.
- Aça, M. (2002). *Kazak Türklerinin destanları ve destancılık geleneği*. Kömen Yayınları.
- Adilbekova, E. (1999). *Koblandı-Batır destanı ile Dede Korkut arasındaki ilişkiler* [Doktora tezi], Ege Üniversitesi.
- Akifoğlu, H. A. (2019). *Anayurttan Anadolu'ya*. Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Aliyev, R. (2020). *Türk mitolojisi*. Astana Yayınları.
- Arıkan, M. (2007a). *Kazak destanları 1/Köroğlu'nun Kazak anlatmaları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkan, M. (2007b). *Kazak destanları 2/Kubıkul, Dotan-Batır, Kulamerger-Joyamerger, Karabek-Batır*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkan, M., ve Düysebayeva, D. (2012). *Kız Jibek-Kazak aşk destanı*. TÜRKSOY.
- Ayan, E. (2015). *Kazak destanları 10* (Meyramgül Jumadilova vd., Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydemir, A. (2013). "Manevi kültürümüze ait iki kelime 'ağıt' ve 'sığıt' üzerine: semantik bir yaklaşım". *Turkish Studies*. 8/1, 781-802.
- Bashenova, A. (2007). *Kazak destanları (transkripsiyon, aktarma, metnin grameri)* [Yüksek lisans tezi], Sakarya Üniversitesi.
- Bayram, B. (2010). *Kazak destanları 7* (K. Alpısbayeva, S. Sakenov ve J. Düysengül, Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boratav, P. N. (1994). *100 soruda Türk folkloru*. Gerçek Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk mitolojisinin ana hatları*. (4. Bs.). Kabalıcı Yayınları.
- Durbilmez, B. (2017). *Gelenekli Türk anlatıları*. Ötüken Yayınları.
- Ergun, M. (2002). *Kopuz sarını- Kazak âşık tarzı şiir geleneği ve cıraclar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ersöz, M. (2001). *Kazak Türklerinin Ayman-Şolpan destanı* [Yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi.
- Erqalieva, J ve Şakuzadaulı N. (2000). *Kazak kültürü*. Al-Farabi Kitabevi Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2006). *Dedem Korkudun kitabı*. Kabalıcı Yayınları.
- Han, B. C. (2017). *Şiddetin tipolojisi*. Metis Yayınları.

- Honko, L. (2009). Ritüellerin oluşum süreci. (R. Ersoy, Çev.). (M. Ö. Oğuz vd., Haz.). *Halk biliminde kuramlar ve yaklaşımlar-3* (ss. 203-216). Geleneksel Yayıncılık.
- İbrayev, Ş. (1998). *Destanın yapısı*. AKMB Yayınları.
- İnan, A. (2013). *Tarihte ve bugün şamanizm- materyaller ve araştırmalar*. (7. Bs.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İsmailov, Z. (2002). *Kazak Türkleri*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Kalafat, Y. (2010). *Türk kültürlü halklarda ölüm*. BerikanYayınları.
- Kallimci, İ. T. (2010). *Kazak destanları 5 "Şora Batır"*. (B. Korgonbekov, Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud (2005). *Divânü lügâti't-Türk* (S. Erdi ve S. T. Yurteser, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Küçükbasmacı, G. (2017). Türk mitolojisinde at. (F. A. Turan ve M. Ozan, Ed.), *Türk mitolojisine giriş* (ss. 209-227). Gazi Kitabevi.
- Mutlu, H. K. (1999). *Er Sayın destanı çeviri-gramer-sözlük*. [Yüksek lisans tezi], Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Nauanova, G. (2020). *Kazak Türklerinin halk kültüründe geçiş dönemleri* [Doktora tezi], Ardahan Üniversitesi.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi-1*. (6. Bs.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2020). *Kazak Türklerinin destanlarında mitolojik unsurlar* [Doktora tezi], Erciyes Üniversitesi.
- Örnek, S. V. (2000a). *Türk halkbilimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, S.V. (2000b). *100 soruda ilkelde din, büyü, sanat, efsane*. Gerçek Yayınevi.
- Özcan, D. (2011). *Kazak batırlık destanları üzerine bir inceleme* [Doktora tezi], Ege Üniversitesi.
- Radloff, V. (1056). *Sibirya'dan*. (A. Temir, Çev.). Maarif Basımevi.
- Türkmen, F. ve Arıkan M. (2007). *Kazak destanları 4 "Kırımın kırk batırı"*. (Anlatan: Murın Jırav Sengirbayev), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, F. ve Arıkan M. (2011). *Kazak destanları 8 "Alpamış ve Kambar batır"*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toyşanulı, A. (2020). *Türk-Moğol mitolojisi*. (B. Bayram, Akt.). Bengü Yayınları.
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve ölüm*. (H. Er, Çev.). Pinhan Yayınları.
- Yeşil, Y. (2014a). *Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri (doğum-evlenme-ölüm gelenekleri)*. Grafiker Yayınları.

- Yeşil, Y. (2014b). "Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler". *21. Yüzyılda Eęitim ve Toplum*, 3 (9), 117-136.
- Üçüncü, K. (2006). *Kazak Türklerinin kahramanlık destanı Alpamış*. Töre Yayın Grubu.
- Ünal, F. (2008). "Kazak Türklerinde defin merasimi ve aş verme geleneği". *Bilig*, 45, 103- 130.

Etik kurul onayı

Bu makale, yazarın doktora tezinden üretilmesi sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

ıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

